

УДК 343.3./7

А. В. Коваленко
кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії внутрішніх справ

НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ: СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність тематики. Сучасна Україна, що обрала своїм шляхом європейську інтеграцію, зобов'язана вирішувати всі актуальні проблеми, що загрожують утвердженню демократії на її теренах, зокрема посяганням на права і свободи людини і громадянина, багатьох інших проблем не лише правового характеру.

Національна поліція України є одним з органів, що виконує функцію захисту прав і свобод людини і громадянина на теренах нашої держави, незважаючи на стрімкий розвиток новітніх технологій та збільшення кількості вчинюваних злочинів (зокрема, за допомогою таких технологій). Рівень наукового осмислення проблем захисту прав і свобод людини і громадянина також невпинно зростає, що дозволяє вченим пропонувати нові засоби і способи попередження скоєння злочинів і розслідування вже вчинених. Наукові засади реалізації діяльності того чи іншого допоміжного інституту в системі поліції є одним із найбільш актуальних наукових напрямів сьогодення, саме тому автором присвячено значну увагу науковим засадам здійснення кримінологічного моніторингу. Механізм та ефективність реалізації кримінологічного моніторингу перебувають у тісному взаємному зв'язку із процесами запобігання та протидії злочинності, оскільки від його ефективного функціонування залежить успіх у пошуку та викритті злочинців, розкритті вже вчинених злочинів, попередженні тих, що плануються, а також рівень нормативно-правового забезпечення діяльності поліції.

Вказана тематика є новою для сучасної юридичної науки, але окремі її аспекти неодноразово ставали наріжним каменем у дослідженнях багатьох досвідчених і авторитетних вітчизняних учених, а саме: Ю. Антоняна, О. Бандурки, В. Батиргарєєвої, М. Биргеу, В. Василевича, М. Вербенського, С. Віцина, Я. Гілінського, В. Глушкова, В. Голіни, І. Даньшина, Т. Денисової, А. Долгової, О. Джузи, А. Жалінського, А. Закалюка, О. Кальмана, В. Кудрявцева, О. Литвинова, В. Лунєєва, В. Поповича, В. Плешакова, Д. Шестакова та багатьох інших. Але, зважаючи на недостатню увагу до наукових засад здійснення кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Національної поліції України, досліджується тематика набуває нового значення та потребує подальших розвідок.

Метою статті є окреслення сутності наукового підґрунтя здійснення кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Національної поліції України, а також визначення відповідного поняття, його значення в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань:

1. Визначення поняття кримінологічного моніторингу, його значення в контексті діяльності Національної поліції України.

2. Окреслення наукового підґрунтя здійснення кримінологічного моніторингу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері здійснення кримінологічного моніторингу.

Предметом – кримінологічний моніторинг як один з елементів правоохоронної системи суспільства.

Виклад основного матеріалу. Захист прав і свобод людини і громадянина є одним із найбільш пріоритетних завдань для будь-якої держави сучасності в умовах стрімкого зростання рівня злочинності, що виражається в збільшенні кримінальних посягань на життя і здоров'я людей, а також розширенні видів злочинів.

Національна поліція України є одним з органів охорони правопорядку, уповноваженим державою на протидію та здійснення превентивних заходів щодо злочинності. Є багато способів і методів розслідування злочинів. Зазначимо низку додаткових процедур, без яких ефективність розслідування злочину або виконання поліцією превентивної функції можуть бути поставлені під сумнів. Одним із таких механізмів є кримінологічний моніторинг, функціонування якого в сучасних умовах діяльності поліції необхідне, але з погляду теорії недосліджене і практично не апробовано.

Саме тому автором акцентовано увагу на вивченні сутності кримінологічного моніторингу, з'ясування значення останнього для Національної поліції України.

Так, Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1]. У визначенні поняття поліції зазначено її основні функції, а саме: забезпечення охорони прав і свобод людини;

протидія злочинності; підтримання публічної безпеки і порядку.

Для забезпечення виконання відповідних функцій та досягнення основної мети в системі Національної поліції України є низка інститутів, серед яких механізм кримінологічного моніторингу відіграє одну з визначних ролей.

На думку багатьох учених, у кримінології давно вже стало аксіомою, що перед ухваленням соціально значущого рішення, що може так чи інакше негативно позначитися на рівні злочинності, факторах, що її зумовлюють, необхідне проведення наукового дослідження [2, с. 11]. У його межах можна визначити цілі й завдання, гіпотези, межі об'єкта, етапи вивчення, методи збирання необхідної інформації, послідовність дій і оброблення отриманих результатів.

Моніторингом називають спеціально організоване систематичне спостереження за станом об'єктів, явищ, процесів із метою їх оцінювання, контролю та прогнозування [3, с. 147]. Найчастіше вживають поняття «моніторинг», коли йдеться про спостереження за станом навколишнього середовища (атмосфери, гідросфери, ґрунту, рослинного покриву, а також техногенних систем) для їх охорони [4].

Сучасна наука тлумачить термін «моніторинг» як постійне спостереження за яким-небудь процесом із метою виявлення його відповідності бажаному результату або первісним пропозиціям (у зв'язку з господарською діяльністю зі спостереження, оцінювання, прогнозування стану навколишнього середовища) [5, с. 8]

Ю. Орлов та Д. Миронюк вважають, що кримінологічний моніторинг у структурно-функціональному зрізі є своєрідною технологією оптимізації елементів самоорганізації суспільства із системою протидії злочинності шляхом отримання від соціуму найбільш повної, сучасної, науково обґрунтованої, упорядкованої, аналітично обробленої й прогностично адаптованої інформації про обопільні параметри функціонування, що розглядаються крізь призму завдань суб'єктів кримінально-превентивної діяльності в зниженні рівня й характеру кримінальних загроз [6].

Що стосується об'єктів кримінологічного моніторингу, то вчені, проектуючи загальновідомі уявлення про науку кримінологію, мають змогу запропонувати такий перелік об'єктів моніторингу протидії злочинності: 1) злочинність в єдності її стану, структури і динаміки; фонові для злочинності явища; 2) соціальні наслідки злочинності, її ціна; 3) детермінанти злочинності (наявні, прогнозовані), а також ступінь криміналізації суспільства загалом; 4) індивідуальні злочинні прояви в динаміці змін в окремих складниках їхнього механізму залежно від об'єкта посягання, способів, засобів, мотивів вчинення злочину; 5) стан

протидії злочинності; 6) стан і тенденції розвитку кримінології [4].

У результаті аналізу кожного об'єкта кримінологічного моніторингу зможемо визначити сутність цього інституту.

Ціль дослідження злочинності в єдності її стану, структури і динаміки полягає в необхідності комплексного вивчення явища злочинності загалом, оскільки завдяки розумінню механізму дій злочинного світу шляхом дослідження всіх його елементів фахівці (аналітики) можуть прогнозувати скоєння злочинів та полегшувати процедуру розслідування вже вчинених.

У результаті вивчення соціальних наслідків злочинності, її ціни для суспільства фахівці можуть оцінювати ті чи інші злочинні дії, визначати реальну і потенційну загрозу для всього суспільства, оскільки будь-який злочин несе загрозу не тільки в місці, де вчиняється, а й відображається на психологічному стані тих, хто про нього дізнався.

Детермінізм – це філософське вчення про універсальний діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість предметів і явищ природи та суспільства, що утворюють цілісність навколишнього світу, забезпечують його зміни та розвиток [7]. Криміногенні детермінанти поділяються, зокрема, на причини злочинності як соціального явища загалом, причини окремих груп злочинів, причини конкретного злочину й умови, які сприяють вчиненню злочинів [8, с. 164]. Тобто детермінанти злочинності – це чинники, конкретні ситуації, що взаємно зумовлюють зростання чи спад рівня злочинності на окремій території.

Індивідуальні злочинні прояви в динаміці змін в окремих складниках їхнього механізму залежно від об'єкта посягання, способів, засобів, мотивів вчинення злочину стають об'єктом кримінологічного моніторингу, оскільки ці елементи прямо пропорційно впливають на загальний рівень злочинності як локально (у межах міста чи району), так і загалом (у масштабах країни чи світу), розуміння вказаних елементів дозволяє в повному обсязі використовувати інструментарій кримінологічного моніторингу для досягнення поставлених цілей.

Стан протидії злочинності є одним з об'єктів кримінологічного моніторингу. Це пов'язано з тим, що формування ефективної системи протидії злочинності в Україні неможливе без отримання, обміркованого аналізу та використання достовірних даних про поточний стан злочинності та її тенденції на сучасному етапі [9].

Стан і тенденції розвитку науки кримінології є одним з основних об'єктів кримінологічного аналізу, оскільки розвиток науки, одним із елементів якої є сам механізм кримінологічного аналізу, є логічно зумовленою необхідністю. Лише із поглибленням знань у вказаній галузі механізм кримінологічного аналізу зможе відповідати викликам

сучасності, як-от необхідність аналізу все більшої кількості інформації (зокрема, здобутої та розробленої в кримінологічних вченнях).

У результаті проаналізованих компонентів та поглядів низки вчених, можна зрозуміти, що тільки на основі науково розробленої, матеріально забезпеченої програми, що передбачає наявність системи заходів політичного, соціального, економічного, ідеологічного, морально-психологічного й правового характеру, сучасні фахівці в галузі кримінологічного моніторингу матимуть змогу привести в дію відповідний інститут, метою якого є забезпечення ефективного виконання функцій із попередження замислених та розслідування вже скоєних злочинів.

М. Ключев вважає, що ці заходи мають вживатися в тісній взаємодії з іншими запобіжними заходами в межах державної кримінальної політики у сфері боротьби зі злочинністю, її найнебезпечнішими проявами (організована, професійна, наркотизм тощо). Але залишається відкритим питання про кількість і набір фахівців різних галузей знань, які повинні в комплексі вивчити негативне соціальне явище, розробити всі регіональні програми, що поєднуються між собою, узгодити й скоординувати їх з державною програмою в межах здійснення єдиної політики у сфері протидії злочинності. У різних регіонах нашої країни різний рівень поширення злочинності, умови життя населення, кількість професіоналів, якість управління територіями тощо. Усе може перешкоджати виконанню поставлених завдань [10, с. 29–37].

У сфері функціонування відповідного механізму є значна кількість практичних труднощів, але метою наукових досліджень було і залишається розроблення належного правового фундаменту механізму кримінологічного моніторингу для забезпечення ефективної та безперешкодної роботи останнього.

Висновки. Отже, у результаті окреслення сутності наукового підґрунтя кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Національної поліції України, а також визначення зазначеного поняття та з'ясування його значення в механізмі захисту прав і свобод людини автор дійшов таких висновків.

Кримінологічним моніторингом належить визнати спеціально організовану, систематичну та планомірну діяльність, метою якої є оптимізація системи протидії та запобігання злочинності шляхом отримання від соціуму найбільш повної й обґрунтованої інформації, подальшого її оброблення і систематизації.

Значення кримінологічного моніторингу в діяльності поліції є надзвичайно вагомим, оскільки

в сучасному інформаційному суспільстві застосування кримінологічного моніторингу як спеціалізованої інформаційної технології має на меті виконання низки функцій, що прямо пропорційно впливають на ефективність виконання поліцією завдань, покладених на неї суспільством і державою. Застосування кримінологічного моніторингу передбачає передусім роботу з інформацією, її значними об'ємами, що за своєю формою та суттю є більш безпечним, аніж безпосередня робота оперативних співробітників з отримання відповідної інформації, яку надалі застосовують для розкриття злочинів.

Наукове забезпечення та наявність наукових засад кримінологічного моніторингу дозволяють спеціалістам у відповідній галузі задіяти весь інструментарій вказаного інституту для забезпечення ефективного виконання правоохоронної та правозахисної функції як поліції України, так і інших органів охорони правопорядку.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580–VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № № 40–41. Ст. 379.
2. Харитонов А. Государственный контроль над преступностью: теоретические и правовые проблемы: моногр. Омск: Омский юрид. ин-т МВД России, 1997. 240 с.
3. Бандурка О., Литвинов О. Протидія злочинності та профілактика злочинів: моногр. Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. 308 с.
4. Блажівський Є. Моніторинг протидії злочинності в Україні: моногр. Х.: Золота миля, 2013. 372 с.
5. Измалков В. Экологическая безопасность, методология прогнозирования антропогенных загрязнений и основы построения химического мониторинга. СПб.: НОАПСЕ, 1994. 131 с.
6. Орлов Ю., Миронюк Д. Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання як інструмент протидії злочинності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2014. № 6. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/654/kriminologichniy_monitoring_efektivnosti_pravovogo_regulyuvannya_yak_instrument_protidiyi_zlochinnosti.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
7. Головкін Б. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. Форум права. 2014. № 1. С. 106–111. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_21.pdf.
8. Курс кримінології: загальна частина: підручн.: у 2 кн. / О. Джужа, П. Михайленко, О. Кулик та ін.; за заг. ред. О. Джужі. К.: Юрінком-Інтер, 2001.
9. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 1. С. 207–213.
10. Ключев М. Функціональна та процедурна характеристики програмування протидії злочинності. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2006. № 32. С. 29–37.

Анотація

Коваленко А. В. Наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу: сутність і значення для діяльності Національної поліції України. – Стаття.

У статті проаналізовано наукові засади здійснення кримінологічного моніторингу в контексті діяльності Національної поліції України, досліджено поняття, сутність та значення відповідного інституту.

Ключові слова: наукові засади, поліція, моніторинг, наука, забезпечення прав людини, кримінологія, кримінологічний моніторинг.

Аннотация

Коваленко А. В. Научные основы осуществления криминалогического мониторинга: сущность и значение для деятельности Национальной полиции Украины. – Статья.

В статье проанализированы научные основы осуществления криминалогического мониторинга в кон-

тексте деятельности Национальной полиции Украины, исследованы понятие, сущность и значение соответствующего института.

Ключевые слова: научные основы, полиция, мониторинг, наука, обеспечения прав человека, криминология, криминологический мониторинг.

Summary

Kovalenko A. V. Scientific basis of implementation of criminological monitoring: situation and value for the activity of National police of Ukraine. – Article.

The article analyzes the scientific principles of the implementation of criminological monitoring in the context of the activities of the National Police of Ukraine, the concept, essence and significance of the corresponding institute are researched.

Key words: scientific principles, police, monitoring, science, human rights, criminology, criminological monitoring.